

a cikk szerzőjének betűjele is megtalálható a szócikk végén. A főhasználó számára mindez a négy nagylexikonunk használhatóságára, pontosságára, igényességére vet fényt. A *Magyar katolikus lexikon* szerzői és szerkesztői elérték kitűzött céljukat: elfogultságoktól mentes, adatgazdag, hagyományainkat ápoló, magyar és egyetemes lexikont alkottak. Ha a *Magyar katolikus lexikon* szerkesztői a Pallas- és Révai nagy lexikona után nem is írhatná le az *Egyetemes magyar enciklopédia* szavait, hogy „...a nemzeti művelődés és közhasznú ismeretek oly roppant mennyiségű anyaga gyűjtetett össze, aminővel hazánkban semmiféle hasonló vállalat nem mérkőzhetik”, azt biztosan állíthatjuk, hogy a lexikonsorozat minden kötetével nagymértékben hozzájárult a nemzeti és katolikus tudásanyag újjárendezéséhez. Köszönettel tartozunk a kiadónak, a szerzőknek és szerkesztőknek áldozatos munkájukért, amivel gyarapították az értékes magyar ismerettárak, kézikönyvek sorát.

(Magyar katolikus lexikon. Főszerk. Diós István. Szerk. Viczián János. Budapest, Szent István Társulat, 1993–2010, 15 db.)

Bodrits István

Tatabánya lakótelepei és utcanevei

A modern értelemben felfogott, tudományos igényű helynévkutatás mintegy százötven esztendő múltá tekíthet vissza Magyarországon. Pesty Frigyesé az érdem, aki az 1860-as években kezdte meg az akkori magyarországi helységek névanyagának szisztematikus összegyűjtését és lefektette a helynévkutatás tudományos módszerének elveit, hiszen a történeti és nyelvészeti alapokat nélkülöző naiv, népi eredetű és értelmezés szinte egyidős magukkal a földrajzi nevekkal – gondoljunk csak a középkori krónika- és gestaírókra, például Anonymusra. Pesty monumentális, 68 kéziratot kötetes anyaggyűjtése részben még ma is kiadatlan. A huszadik században azután Mályusz Elemér és a nevéhez kapcsolódó történettudományi irányzat, a népiségtörténet sürgette a különböző típusú helynevek gyűjtését és rendszerezését, mint ami szükséges és nélkülözhetetlen előfeltétele a valóban tudományos igényű és színvonalú helytörténetnek. Mályusz 1931-ben publikált programadó tanulmányában (*A népiség története*. In: *A magyar történetírás új útjai*. Szerk. Hóman Bálint. Bp. : Magyar Szemle Társaság, 1931. 237–268. p.) elsősorban a levéltárakat vélte alkalmasnak ezen országos program összehangolására. A könyvtáraknak nem szánt szerepet ebben a nagy munkában; ennek alapvető oka feltehetően az volt, hogy a két világháború közötti évtizedekben az akkori könyvtárügy és könyvtári rendszer még nem volt felkészülve ezekre a feladatokra. Nyilvánvalóan egyébként sem lehet ex cathedra kijelenteni, hogy ez vagy az a közgyűjtemény legyen gazdája az anyaggyűjtésnek és közreadásnak.

Hogy a két intézmény, a könyvtár és a levéltár együttműködése milyen gyümölcsöző lehet, bizonyítja a közelmúltban megjelent *Tatabánya lakótelepei és utcanevei* című kötet. Szerzője *Tapolcainé Sáray Szabó Éva* könyvtáros, számos Komárom-Esztergom megyei vonatkozású helytörténeti könyv, tanulmány, bibliográfia

szerzője, aki 1993-tól Tatabányán a *Városi Levéltár* munkatársa, amely intézmény a kiadvány megjelentetését vállalta. Adott volt tehát a helytörténész könyvtáros és a primer forrásanyagot őrző gyűjtemény együttműködése, és ennek eredménye a minden szempontból figyelemre méltó összeállítás.

Települések utcanevei (elvileg) történetileg szervesen alakulnak ki és értelem-szerűen magukon viselik koruk társadalmi értékrendjét, amely jó esetben vállalja a múltat a maga teljességében. Szerencsésebb történetű országokban – ha van ilyen ország egyáltalán – a politikai változások nem dőlnek fel annyira a társadalmi konszenzust, mint a különféle diktatúrákat átélte Kelet- és Közép-Európában, így hosszú századok óta változatlanok az utcanevek, és őrzik a település múltjának ezen szegmensét.

Tatabánya sajátos múltú település: a mai megyeszékhely négy faluból (Bánhida, Alsógalla, Felsőgalla, Tatabánya) egyesítéséből jött létre 1947-ben, és az új város – 1950 óta immár megyeszékhely is – névadója a legfiatalabb, jogilag mindössze 1902 óta létező egykori bányászkolónia, Tatabánya lett. A tanácsrendszer kialakulásakor négy megyeszékhelyet fosztottak meg – alapvetően politikai okokból – rangjától, így lett Nógrádban Balassagyarmat helyett Salgótarján, Békésben Gyula mellőzésével Békéscsaba, Csongrádban Szeged lefokozásával Hódmezővásárhely (bár *Tömörkény*, *Móra* és *Juhász Gyula* városa még a szocializmus alatt visszaszerzte korábbi rangját) és Komárom megyében a klerikálisnak tartott Esztergom helyett Tatabánya megyeszékhely úgy, hogy az „Esztergom” alak évtizedekre még a megye nevéből is eltűnt. Mindez azt jelenti, hogy a mai Komárom-Esztergom megye székhelye korántsem büszkélkedhet olyan nagy múlttal és városias település-szerkezettel, mint a többi megyei jogú város, és ez utcaneveiben is érzékelhető. Alapos változtatásokra került sor 1947-ben, részben persze azért, mert a négy korábban önálló településen természetesen sok azonos nevű közterület volt.

Mindezen hátrányok ellenére többé-kevésbé Tatabányán is érvényesülnek az utcanevekben általában megfigyelhető sajátosságok. Vagyis – mint Tapolcainé a kötet bevezetőjében ismerteti – a városban található utcák között akad irányt jelölő földrajzi név – ez a típus egyike a klasszikus elnevezéseknek –, vannak a közterület tulajdonságát kifejező elnevezések, megfigyelhetünk a fekvésére utalót, egyesek a különféle mesterségekről, szakmákról kaptak nevet, mások pedig az ott álló egykori vagy mai jellegzetes épületek, intézmények emlékét őrzik. De elvont fogalmak épp úgy lehetnek névadók, mint történelmi események, a jellegzetes növény- vagy állatvilág, netán anyagok vagy személyek. A történelmi változást az utcanevekben leginkább az elvont fogalmakról, történelmi eseményekről vagy személyekről elnevezett utcák esetében lehet érzékelni.

Tapolcainé munkája kitűnően szemlélteti mindezt. A kötet bevezető részében rövid áttekintést olvashatunk a mai Tatabánya kialakulásáról, az egyes meghatározó telepek létesítéséről, majd a 31. oldalon kezdődik a tényleges adattár, az *Utca-nevek katasztere* című rész.

A szerző a vonatkozó szakirodalom nyomán, mondhatnók, a klasszikus, letisztult megoldásokat figyelembe véve alakította ki az adattár szócikkeinek szerkezetét. A betűrendes részben a város valamennyi egykori és mai utcaneve megtalálható. A szócikkek élén a félkövér betűvel kiemelt utcanév olvasható, majd megtaláljuk az első említés adatát, a következő sorban pedig az utca korábbi, illetve későbbi elnevezését. Ezt követi a névmagyarázat, utána a források felsorolása található.

Tapolcainé a következő sorban azoknak a térképeknek évszámát adja meg, amelyeken megtalálható a közterület. Ezután az adott városrész nevét olvashatjuk, majd elhelyezkedéséről kapunk információt, megjelölve, melyik utcával párhuzamos, melyikről nyílik. *Ld. még* utaló vezet el a használt a kapcsolódó szócikkhez, végül az egyéb pontban különféle tudnivalók kaptak helyet.

A logikus, jól áttekinthető szerkezet konkrét tartalommal való kitöltése nem volt könnyű feladat, tekintettel arra, hogy a II. világháborúban elpusztultak a közterületek elnevezéséről döntő közgyűlések jegyzőkönyvei, így nem ritkán nem lehetett pontosan megállapítani adott út, utca stb. elnevezésének pontos dátumát. Ezért Tapolcainé a legkülönbözőbb kiegészítő forrásokat is felhasználta az anyaggyűjtéshez és az adatok pontosításához (térképek, újságcikkek, kéziratos és nyomtatott monográfiák, iskolai anyakönyvek, sőt még a telefonkönyvek adatait is hasznosította).

Szemezgetve Tatabánya egykori és mai utcaneveiben, egy meglepő sajátossággal találok. A mai megyeszékhely az 1950-es évek erős iparosításának, a bányászatnak köszönheti tényleges várossá válását; bizonyos értelemben „szocialista város” volt, ha nem is olyan tiszta formában, mint Komló, Ózd vagy Dunaujváros. Ezért nem kis meglepetéssel tapasztaltam, hogy a városban nem neveztek el közterületet Marxról, Engelsről, Leninről, Sztálinról, Rákosiról. A kötelező munkásmozgalmi tiszteletkört elsősorban a helyi párttradíciók ápolásával „tudták le” a város akkori vezetői. Kétségtelenül érdekes történeti téma lenne kideríteni, hogy hatott-e „felülről” valamilyen nyomás, amit sikerült valahogyan kivédeni, vagy teljes egészében helyi ügynek tekintődött a közterületek elnevezésének kérdése a szocializmus évtizedei alatt.

Viszonylag kevés utat, utcát, teret neveztek el a bányászathoz kapcsolódó szakszavakról, ugyanakkor Tatabányán is kialakult az ún. névbokrok rendszere, vagyis az a jelenség, hogy egy-egy kisebb negyed közterületeit azonos fogalmi hálóba sorolható entitásokról nevezik el (növények, honfoglalás, 1848/1849 stb.).

A kötet előszavát a kiadó intézmény igazgatója, Ravasz Éva írta és ő volt a kiadvány szerkesztője is. A szerkesztéssel kapcsolatban mindenképpen érdemes megjegyezni, hogy a kötetben nem található térképmelléklet. Az irodalomjegyzékben szerepel a térképek jegyzéke is, ezek közül legalább az 1927-es helyszínrajzot és egy újabbat mindenképpen jó lett volna közölni, hiszen a szócikkekben ugyan megtalálható az adott utca elhelyezkedésének meghatározása, de ez nem pótolhatja a vizuális megjelenítést. Főleg azon használók számára könnyítette volna meg ez a segédlet a tájékozódást, akik kevésbé ismerik a várost, és bizonytalan fogalmaik vannak a mai Tatabányát alkotó négy egykori falu elhelyezkedéséről.

A Tatabánya lakótelepei és utcanevei fontos helytörténeti munka nemcsak Komárom-Esztergom megye településeinek könyvtáraiban, hanem hasznos módszertani segítséget is jelenthet mindazon helytörténészeknek, akik saját településük utcaneveinek összegyűjtésére vállalkoznak.

[Tapolcainé Sáray Szabó Éva: Tatabánya lakótelepei és utcanevei. Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2010. 210 p. /Tatabányai Levéltári Füzetek; 12./]

Pogány György